

Petr Kylaoušek a kol.

Globalizace v literatuře?

**Centra a periferie
v románkách literaturách
Amerik a Afriky**

host

Tato monografie vznikla na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity za podpory projektu GAČR č. 20-14919S „Centrum a periferie: proměny postkoloniální situace v románských literaturách Ameriky, Afriky a Evropy“.

Lektorovali:

prof. PhDr. Zuzana Malinovská, CSc.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Editor © Petr Kyloušek, 2023

Texts © Martina Bařinová, Eva Batličková, José Luis Bellón Aguilera, Zuzana Burianová, Petr Dytrt, Milena Fučíková, Šárka Grauová, Marta Hudousková, Petr Kyloušek, Caroline Ivanski Langer, Míla Janišová, Eva Lalkovičová, Chiara Mengozzi, Dora Poláková, Markéta Riebová, Daniel Paul Sampey, Barbora Střečovská, Vojtěch Šarše, Silvie Špánková, Daniel Vázquez Touriño, Eva Voldřichová Beránková, Petr Vurm, 2023

Překlady citovaných ukázek, není-li uvedeno jinak, náležejí autorům jednotlivých statí této kolektivní monografie.

© Masarykova univerzita, 2023

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2023

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1992-7 (PDF)

ISBN 978-80-275-2017-6 (ePUB)

ISBN 978-80-275-2018-3 (MobiPocket)

Obsah

Úvodem <i>Petr Kyloušek</i>	10
I. Co je centrum a co je periferie? <i>Petr Kyloušek</i>	28
II. Procesy deperiferizace	52
– Čeho se týká deperiferizace? <i>Petr Kyloušek</i>	53
– Americké frankofonní literatury <i>Petr Kyloušek</i>	64
– Deperiferizace Hispánské Ameriky <i>Daniel Vázquez Touriño</i>	122
– Jak přežít Borderlands: žít <i>sin fronteras</i> , stát se křižovatkou. Deperiferizace chicanského kulturního a literárního prostoru <i>Markéta Riebová</i>	154
– Spletitá cesta brazilské literatury k autonomii: 19. století <i>Eva Batličková</i>	178
– Hledání vlastní identity: brazilská literatura ve 20. století <i>Zuzana Burianová</i>	203
– Maghreb <i>Míla Janišová</i>	237
– Francouzská Afrika: koloniální či morální vítězství? <i>Vojtěch Šarše</i>	253
– Subsaharská africká literatura ve francouzštině od osmdesátých let 20. století po současnost: symbolický rok 1980 coby literární mezník a estetický a tematický obrat <i>Petr Vurm</i>	271
– Angola a Mosambik <i>Silvie Špánková</i>	290
III. Centralita <i>Petr Kyloušek</i>	314
– Paříž – centralita jako iniciátor deperiferizace <i>Petr Dytrt, Eva Voldřichová Beránková</i>	317
– Vztahy a inovace ve španělském románu šedesátých let: <i>Juan Goytisolo José Luis Bellón Aguilera</i>	355
– Od migrační literatury k současné transkulturní literatuře Itálie: formy a účinky strategické marginality <i>Chiara Mengozzi</i>	375
IV. Intermezzo: český kulturní prostor	406
– Centrum či periferie? <i>Petr Kyloušek</i>	407

– Meziperiferní vztahy a úloha avantgardních časopisů dvacátých let 20. století při deperiferizaci české literatury <i>Petr Kysloušek</i>	422
– Milan Kundera, aneb cesta z periferie do středu literatury <i>Petr Kysloušek</i>	438
– Recepce amerických a afrických literatur v českém prostředí <i>Petr Kysloušek</i>	456
– Quebecká literaturu v českém prostředí <i>Petr Kysloušek</i>	458
– České překlady literatur Karibiku a Francouzské Guyany <i>Milena Fučíková</i>	466
– Překlad jako odpověď na dobu: frankofonní subsaharské literatury <i>Vojtěch Šarše</i>	474
– Ve stínu Francie: recepce maghrebské literatury ve francouzštině <i>Míla Janišová</i>	482
– Angolská a mosambická literaturu v českém prostředí <i>Barbora Střechovská</i>	492
– Recepce brazilské literatury <i>Šárka Grauová</i>	499
– Hispanoamerické literatury u nás <i>Dora Poláková</i>	509
V. Případové studie <i>Petr Kysloušek</i>	524
– „Lâche pas la patate“: francouzská jazyková kultura v Louisianě <i>Daniel Paul Sampey</i>	527
– Kreolizace Patricka Chamoiseau (Martinik) a kreolství Reného Depestra (Haiti): srovnání postoje k jazyku centra a periferie <i>Milena Fučíková</i>	558
– Abdelkébir Khatibi: labyrint jazyka a emancipace <i>Míla Janišová</i>	574
– Bikulturalizace, bilingvismus a oralita v deperiferizaci kubánsko-americké literatury <i>Marta Hudousková</i>	584
– Reflexe karibské diaspory a konstrukce třetího prostoru v performativním textu <i>Levente no. Yolayorkdominicanyork</i> <i>Josefina Báezová</i> <i>Martina Bařinová</i>	605
– Gloria Anzaldúová: otevírání prostoru na hranici <i>Markéta Riebová</i>	623
– Rui Knopfli, kočovník mezi Babylonem a Sionem <i>Silvie Špánková</i>	640

– První vzbouřenci proti metropoli: nedokončené počáteční fáze deperiferizace protikoloniálního boje <i>Vojtěch Šarše</i>	658
– Literární tvorba menšin v současné brazilské literatuře <i>Zuzana Burianová</i>	673
– Hledání dialogu prostřednictvím překladu: literatura brazilských domorodých autorů <i>Eva Batličková, Caroline Ivanski Langer</i>	686
– Z pouště do domorodé utopie a z literární periferie do centra: <i>Las aventuras de la China Iron</i> jako případ internacionalizace periferních literatur <i>Eva Lalkovičová</i>	707
– Brazilská literatura ve „světové republice literatury“ <i>Zuzana Burianová</i>	724
Závěrem <i>Petr Kyloušek</i>	744
Jmenný rejstřík	753

Úvodem

Petr Kysloušek

Globalizace v literatuře? Otazník je na místě. Pravda, jsme svědky všeobecné produkční i spotřební uniformizace týchž informací, týchž seriálů, umění šířeného sítěmi do celého světa.

Ale v jaké míře, jakým způsobem a za jakých podmínek se tyto tendence vpisují do písemnictví? Jsou snad všechny kultury stejné? Abychom jev lépe uchopili, je třeba k literaturám přistoupit jako k prostoru kulturních ohnisek — centralit — a jejich periferií a položit si otázku kulturního spádu nikoli z hlediska center, nýbrž periferií, jejich rezistencí a schopností postavit proti centralitám obohacující inovace. Vztahy center a periferií jsou historicky proměnlivé, procesy periferizace a deperiferizace přetvářejí kulturní konfigurace. A právě takto chceme nahlédnout na dění v literatuře.

Začněme banalitou. Každé odborné pojednání potřebuje dvě nutná vymezení. Je to jednak pole bádání, v našem případě románské literatury obou Amerik a Afriky, jednak je to metodologie, která umožní traktovanou materii adekvátně a konzistentně prozkoumat.

Nejprve k prvnímu bodu. Proč románské literatury? Prvním možným důvodem je nepřímé porovnání s literaturami psanými anglicky. Tak jako u románských literatur je jejich společným historickým rysem původní koloniální expanze a vývoz evropského jazyka a kultury na území, která se později v různé době a v různých souvislostech odpoutala od původní metropole, osamostatnila se politicky, kulturně, případně ekonomicky a vytvořila si vlastní kulturu a literaturu v mnoha případech ovlivňující kultury jiných zemí, včetně bývalé koloniální metropole. V případě anglicky psaných literatur, jak je souhrnně charakterizovala například monografie *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-colonial Literatures* (Ashroft, Gareth, Tiffin, 1989), je jejich nynější různorodost a světová rozprostraněnost výsledkem kulturních diverzifikací jedné z evropských kultur a jednoho jazyka. V případě románských literatur je situace různorodější. Diverzita je dána již kulturním východiskem. Každá z románských literatur měla jiný moment slávy a jiný čas dominance i ústupu do pozadí uvnitř evropského prostoru a také jiný průběh vzájemných kulturních vlivů. S tím rovněž souvisí samotný kulturní export v době kolonizace. Španělsko, Portugalsko, Francie a Itálie si vytvářely svá koloniální impéria v jiném období, s rozdílným ekonomickým, politickým, vojenským

potenciálem, v jiném rozsahu. Podobně rozdílně probíhal i rozpad koloniální moci včetně faktoru časového a geografického. Připočteme-li k tomu rozdílnost koloniálních prostředí, v nichž akulturace probíhala, lze pak mezi proměnnými vyhodnotit podobnosti a analogie, případně poukázat na některé obecné invarianty či konstanty.

Synteticky a intenzivně se francouzsky psanými literaturami zabýval především Jean-Marc Moura (*Littérature Francophone et théorie postcoloniale*, 1999), v novějším pohledu Yves Clavaron (*Francophonie, postcolonialisme et mondialisation*, 2018) a ve srovnávacím přístupu spolu Jeanem-Markem Mourou Silvia Contarini a Françoise Aubès (*Interprétations postcoloniales et mondialisation. Littératures de langues allemande, anglaise, espagnole, française, italienne et portugaise*, 2014). Nanterreská badatelská skupina kolem Jeana-Marka Moury vydala také kritickou antologii *Écrire la différence culturelle du colonial au mondial. Une anthologie littéraire transculturelle* (2022).

Pro hispanofonní literatury jsou z našeho pohledu důležité syntetické práce Jorgeho Locana (*De la literatura latinoamericana a la literatura [latinoamericana] mundial*, 2019), Pedra Sáncheze (*Literaturas en cruce. Estudios sobre contactos literarios entre España y América Latina*, 2018) a Waltera D. Mignola (*Local Histories / Global Designs. Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*, 2000). Pro lusofonní literatury jsou to José Carlos Seabra Pereira (*As literaturas em língua portuguesa. Das origens aos nossos dias*, 2019), Ana Mafalda Leiteová (*Literaturas Africanas e Formulações Pós-Coloniais*, 2003) a Silviano Santiago (*Uma literatura nos trópicos. Ensaio sobre dependência cultural*, 2000). Dílčí meziliterární komparace a průhledy najdeme nejen ve všech výše uvedených publikacích, ale také v řadě dalších studií, které se postkoloniálními literaturami zabývají.

V českém odborném prostředí se našemu náhledu blíží koncepce souboru esejů sestavených Annou Houskovou *Druhý břeh Západu* (2004). Výběr čelných autorů a myslitelů Iberoameriky, jak jej Anna Housková nastavila a zdůvodnila v úvodní stati, usiluje — podobně jako my — o náhled na evropskou kulturu z protilehlé strany Atlantiku. V jiné oblasti, avšak v podobné myšlenkové orientaci se iberoamerickou problematikou zabývají další práce Anny Houskové, zejména *Imaginace Hispánské Ameriky. Hispanoamerická kulturní identita v esejích a v románech* (1998), a ke konfrontaci západní kultury na obou březích Atlantiku míří kolektivní monografie sestavená Annou Houskovou a Vladimírem Svatoněm *Pokusy o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století* (2016).

Kam ale míří naše ambice? Především bychom chtěli výzkumné pole obohatit a rozšířit uplatněním jednotné koncepce a metodologie vztahu mezi centry a periferiemi, a to nikoli z pohledu center, nýbrž právě původních periferií, tedy z hlediska procesů a dynamiky deperiferizace. Naším cílem je ukázat, jak a za jakých podmínek se kulturní areály původně připoutané ke svým centrům emancipovaly a kde tkví příčiny rozdílů, které se mezi nimi vytvořily. Dekolonizační procesy mají své zákonitosti, které lze vysledovat, porovnat a zobecnit. Lépe pak lze ozřejmit důvody, jak a proč jednotliví spisovatelé, jejich uskupení, ale i některé literatury ovlivnili světovou literaturu a tím i původní centra.

K úspěšnému zvládnutí cíle je třeba kritické zhodnocení a kritická inovace výchozích metodologických pilířů. Zmiňme jen ty hlavní.

Pojmy centra (*center, core*), periferie a semiperiferie uplatnil sociolog a ekonom Immanuel Wallerstein v práci *Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (1974; zde Wallerstein, 2011) k vysvětlení vzniku světového ekonomického systému. Terminologický transfer do oblasti kultury a újeji literatury byl lákavý a v té či oné podobě koncepci převzali a uplatnili mimo jiné Pascale Casanovová ve *Světové republice literatury* (Casanova, 2012; *La République mondiale des Lettres*, 1999; *The World Republic of Letters*, 2004) či Franco Moretti v programové stati „Conjectures on World Literature“ (Moretti, 2000).

Druhým modelovým přístupem je pro nás teorie pražské lingvistické školy (Vachek, 1966a, b; Daneš, 1966), která s pojmy centrum a periferie pracuje od šedesátých let 20. století. Nelze předpokládat, že by se Moretti či Casanovová pražským strukturalismem inspirovali, nicméně je zde jeden aspekt, který práci amerického sociologa, Casanovové, Morettiho i pražských strukturalistů spojuje: totiž syntetický vhlad na jazykové a kulturní jevy jakožto na strukturovaný dynamický systém, v němž periferie může být zdrojem inovací a proměn centra.

Závěr 20. století přinesl ještě jednu robustní a metodologicky inspirativní práci. Jsou to *Pravidla umění* Pierra Bourdieua (Bourdieu, 2010; pův. *Les Règles de l'Art*, 1992; *The Rules of Art*, 1995), propojující sociologii, ekonomii, kulturu a literaturu a mapující strukturní procesy literárního pole v souvislosti s axiologií. Bourdieuovy pojmy hodnota, symbolický kapitál, dynamická temporalita a v souvislosti s tím i centrum a periferie převeze me nejen Casanovová, ale i sociologická škola kolem Gisèle Sapirové (Sapiro, 2009).

Zmíněné koncepce byly v posledních dvou desetiletích diskutované, kritizované a zpochybnované. Znamená to, že jsou zastaralé? A že pojmy centrum a periferie se pro analýzu literárních jevů nehodí? Kritické hlasy lze přiřadit ke dvěma argumentačním liniím: do první náleží odmítnutí eurocentrismu, druhá poukazuje na zásadní proměny kultury a literatury v období globalizace. Obě argumentační linie spojuje například Arjun Appadurai v *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization* (Appadurai, 2000), jejíž třetí oddíl „Postnational Location“ poukazuje na nutnost změny národního pojetí literatury a současně kritizuje to, co nazývá *eurochronology* (Appadurai, 2000: 30).

Poněkud odlišná je kritika, která se v posledním desetiletí odvíjí od Gayatri Chakravorty Spivakové (Spivak, 1985). Odmítá hegemonickou nadřazenost a podřazenost (*indeptness*) a nazírá na literární dění jako na otevřený prostor, multiplicitu, výměnu, meziliterárnost (*interliterariness*) (Moraru, 2017). V podobném pojetí se nese náhled Phenga Cheaha (Cheah, 2016), který v návaznosti na Davida Damrosche (Damrosch, 2003) považuje literaturu za oběh textů odrážejících globalizující ekonomický řád, avšak majících také potenciál tento řád měnit, neboť svět není časoprostorově omezený, ale otevřený jakožto stávání se (*temporality of becoming*). Souhlasíme s Markem Juvanem, že tyto kritické přístupy mají silný etický potenciál čerpající z heideggerovské fenomenologie (Juvan, 2019), ale jsme s ním zajedno i v jeho kritice, totiž že hodnoty textů souvisejí s hodnotícími instancemi a že hodnotící konsekrační instance a mechanismy jsou součástí hierarchizovaných a nerovnost vytvářejících systémů, jež jakýkoli rozbor nemůže pominout. Ani časoprostorově otevřená procesualita neruší centralitu a periferie.

Z hlediska celkové koncepce pohledu na literaturu — a paradoxně v souznění s Moraruem a Cheahem — zaujme rozsáhlá monografie Ottmara Etteho *TransArea. Eine literarische Globalisierungsgeschichte* (2012; fr. *TransArea. Une histoire littéraire de la mondialisation*, 2019): na vybraných příkladech jednotlivých literárních děl ilustruje Ette konstitutivní dialektické pnutí mezi lokálním a světovým v daných čtyřech etapách světové globalizace od začátku novověku po dnešek. Literární tvorba a tvůrci, které Ette prezentuje, odhlížejí od národních kontextů, ale přitom vytvářejí transnacionální insulární konfigurace. V tom Ette souzní s Édouardem Glissantem (Glissant, 1981, 1997) a Kathleen Gysselsovou (Gyssels, 2000), z nichž rovněž čerpáme v oddílech pojednávajících o Karibiku. Právě oblast Karibiku je pro Etteho privilegovaným prostorem neteritorializované

koncepte literatury. Co vytknout z hlediska naší analýzy? Etteho koncepte sice vytváří deskriptivní soubor analogických jevů, avšak pomíjí systémovou analýzu, která by přesněji uchopila a vysvětlila kauzalitu.

Otázka kauzality je pak zdůrazňována ve druhé, kritické linii. Hlavním příčinným argumentem je zde globalizace. Souhrnně vzato, globalizace a tlak světového trhu od osmdesátých let 20. století nastavily nové podmínky kulturního trhu, a to s dvojitým důsledkem: je to jednak útlum národních literatur a kultur, lépe řečeno jejich původní důležitosti, jednak zamlžení (*blurring*) a nerozpoznatelnost Bourdieuova rozdílu mezi tržně zaměřenou tvorbou a elitní tvorbou autonomní části kulturního (literárního) pole, zejména pak v souvislosti s postmoderní individualizací a hodnototvornou převahou tržních mechanismů (Scheps, Dziewor, Thiemann, 1999). Znamenalo by to, že Bourdieuovu koncepci autonomního pole nelze v nových podmínkách uplatnit (Crane, 2009). Vhodné argumenty proti zneplatnění Bourdieua přináší kolektivní monografie *Art and the Challenge of Markets* (Alexander, Hägg, Häyrynen, Sevänen, 2018) zaměřená na globalizační trendy v kultuře obecně, zejména však ve výtvarném umění (*visual arts*), kinematografii a hudbě. Jednotlivé kapitoly traktují kulturní politiku ve Spojených státech amerických, Velké Británii, Německu, Finsku, Švédsku a Slovinsku. Ukazuje se, že globalizace zdaleka nehomogenizuje národní kulturní prostory a že každá ze zemí reaguje na neoliberalní ekonomické a kulturní trendy specifickým způsobem ukotveným v domácím kulturním a politickém nastavení, které souvisí mimo jiné i s identitárním sebeobrazem.

Součástí uvedené monografie je rovněž analýza Larissy Buchholzové „Beyond Reproduction: Asymmetrical Interdependencies and the Transformation of Centers and Peripheries in the Globalizing Visual Arts“ (Buchholz, 2018a: 227—304), jejíž hlavní myšlenky najdeme i v článku „Rethinking the center-periphery model: Dimensions and temporalities of macro-structure in a global field of cultural production“ (Buchholz, 2018b) uveřejněném v revue *Poetics*. Rozborem trhu uměleckých artefaktů (*visual arts*) v desetiletí 1998—2007 vyvrací Buchholzová zneplatňování Bourdieuova rozdílu mezi tržně zaměřenou uměleckou tvorbou a vysokým uměním. Globalizace sice značně rozšířila uplatnění celé řady umělců z původně periferních oblastí a usnadnila jejich vstup na globální trh, avšak konsekrační instituce — výstavy, časopisy apod. — zůstaly zakotveny v tzv. *US-European duopoly*. Dynamika vývoje je sice patrná, avšak dvojí strukturace pole s členěním na komerční a elitní umělecký pól trvá stejně jako asymetrický vztah mezi dominantními konsekračními centry a periferiemi.

Jestliže globalizace nesetřela axiologickou hierarchizaci v uměleckých žánrech, kde jazyky nevytvářejí přirozené izolované celky, je nutno tím spíše počítat s relativizací a specifikací globalizačních procesů v oblasti literatury a vzít v úvahu prostor jednotlivých jazykových areálů a vztahy mezi nimi. Že se přitom uplatňují vazby mezi centry a periferiemi, dokládá nedávná studie uveřejněná v *Journal of the History of Ideas* „Facing Asymmetry: Nordic Intellectuals and Center—Periphery Dynamics in European Cultural Space“ (Nygård, Strang, 2016). Argumentace autorů míří proti unitární, monocentrické koncepci Pascale Casanovové. Z pohledu Finska a severských zemí, tedy z pohledu evropské periferie, ukazují na strategie, jimiž spisovatelé a intelektuálové participují na konstituování evropské modernity. Poukazují na to, že asymetrie a nerovnost neznámá přímou podřízenost, že periferie mají schopnost orientovat se a vybírat si mezi několika centry, působit zároveň místně i mezinárodně (*acting in two field simultaneously*), že mezi centry a periferiemi existuje odstupňovaná reciprocita (*degrees of reciprocity*), že modernita nemá jen jeden — centrální — zdroj, ale že její podoby se utvářejí i jinde (*modernity is elsewhere*), že periferie může být centrem jiné periferie, že i centrum vykazuje periferní znaky (*provincialism of the core*), že i otázka zaostávání periferie (*backwardness*) je relativní už proto, že čas a prostor centra a periferie jsou rozdílné a svébytné. Kritiku unitárního centralistického modelu času a prostoru pak v širším intelektuálním kontextu a s důrazem na mezievropskou a mezinárodní výměnu rozvádí monografie editovaná týmiž autory *Decentering European Intellectual Space* (Jalava, Nygård, Strang [eds.], 2018).

V literární oblasti a mimoevropském kontextu se problematikou vztahů mezi centry a periferiemi zabývá soubor studií *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité* (Dehoux [ed.], 2018). Podrobněji tuto kolektivní monografii představujeme v další kapitole. Pro naši koncepci zde nacházíme především důkaz nutnosti vztáhnout problematiku centrality a perifernosti na konkrétní literární prostory, tak jak to tato kolektivní monografie exemplifikuje v případě areálu středoevropského (Juvan, 2018: 91—118), indického (Dehoux, 2018: 53—88) či arabského (Letellier, 2018: 149—166).

Signalizují snad uvedené práce úplné popření koncepce centra a periferie dle modelu Pascale Casanovové? Podobně jako výše zmínění severští teoretikové a autoři v monografii Amauryho Dehouxe pohlédneme kriticky

na opěrné teoretické pilíře Pascale Casanovové a pokusme se jejich kritikou a doplněním definovat své vlastní metodologické zásady.

Vzdor poněkud ironizující prezentaci Christophera Prendergasta (Prendergast, 2001, 2004), jenž argumentuje individualizovanými protipříklady „malých literatur“, Franze Kafky či irských autorů, nelze Pascale Casanovové upřít jedno: schopnost modelově představit, jak se v dialektickém sporu s jinými, obvykle dominantními a konkurenčními, literaturami konstituovaly a *de facto* emancipovaly moderní národní literatury (italská, francouzská, německá). Casanovová také shrnula hlavní principy fungování centrality, její institucionální povahu zakládající konsekrační a autorizační mechanismy, a to jak pro vnitřní fungování, tak také při integraci prvků periferie — jazyka, estetiky, autorů. Právě zde je však jedno z teoreticky slabých míst. Unitární, monocentrický pohled na světovou literaturu jako jednotný systém je výrazně pařížsko-centrický a v podstatě nepřekračuje axiologický horizont francouzské literatury a francouzské recepce a integrace mimofrancouzských autorů. Casanovová totiž nenahlíží na jiné literatury jako na svébytné systémy, odlišné od strukturace francouzského literárního pole. Její extenze Bourdieuova pojetí literárního pole do mezinárodního měřítka — pokud nechceme zaujmout pohled pouze z centra daného systému směrem ven — nemůže totiž být funkční meziliterárně, to jest platit i z pohledu jiných literatur, a vyžaduje tedy zohlednění literárních polí interagujících literatur. Jednou z výhod koncepce Pascale Casanovové je bezpochyby aplikace Bourdieuova pojmu symbolický kapitál a kumulace kapitálu, ale podobně jako u Bourdieua chybí návaznost na teorii hodnoty a úvaha o propojení literární reality s mimoliterární axiologií či lépe řečeno o tom, jak literatura a estetická funkce integrují hodnoty mimoliterární. Dodejme ještě jeden aspekt: jednosměrnost a mechanicky deterministickou přímočarost dynamiky vztahu mezi dominantním centrem a podřízenou periferií. Tato variace hegelovské dialektiky pána a raba filtrovaná prostřednictvím marxistické dialektiky postrádá právě onu hegelovskou dialektiku a zvraty ve vztahu.

Zprostředkovaným hegelianstvím, avšak opět přímočaře a jednosměrně — od dominance centra směrem k podřízenému perifernímu prostoru —, se koncepce Pascale Casanovové blíží pojetí literární dynamiky u Franca Morettiho (Moretti, 2000, 2004). Jeho konstatace nerovnosti literárních prostorů (systémů) je ovšem v jeho případě promítnuta do genologie (Moretti, 1997, 1998) a zde především do napětí vznikajícího mezi dominantními evropskými vzory (*western patterns*) a místními formami (*local characters*,

local plots). V závěru své zásadní statě „Conjectures on World Literature“ Moretti také odkazuje na polysystémovou teorii Itamara Evena-Zohara (Moretti, 2005: 159), k němuž se rovněž hlásíme. Princip systémovosti a dynamiky literatury daného území či areálu je pro nás důležitým hlediskem.

Významným východiskem našich metodologických úvah je kritické zhodnocení přínosu *Pravidel umění* Pierra Bourdieua. Rozhodně využijeme jeho koncepci literárního pole a fluidního vztahu mezi kapitálem politickým, ekonomickým, společenským a symbolickým, kam jsou vřazovány literatura a umění. Závažný je rovněž jeho sociologický pohled na literaturu, úloha institucí a včlenění kultury a literatury do ekonomického, politického a ideového fungování společnosti.

Literatura je ale také součástí identitárního sebeobrazu moderních států. V té souvislosti si připomeňme sociology a historiky Benedicta Andersona (Anderson, 2008), Ernesta Gellnera (Gellner, 1983) či Gérarda Boucharda (Bouchard, 2001). To, co při metodologickém transferu sociologických přístupů, včetně Bourdieua, je třeba doplnit a čím teorii literárního pole rozšířit, je (1) určení základních definičních znaků literárního pole z hlediska jejich identifikace a operability při zkoumání vztahu mezi centrem a periferií; (2) upřesnění axiologické strukturace literárního pole jak v případě literatur, které se konstituovaly jako původně centrální, tak u literatur, které vznikaly na periferiích jednotlivých centralit; jejich axiologie se totiž principiálně utvářely rozdílně, a to i s důsledky v oblasti estetiky a poetiky; (3) vyjasnění otázky hodnoty a rozpoznání funkční hranice mezi literaturou a „neliteraturou“, autonomií a heteronomií.

1. Zatímco u Wallersteina a u lingvistických teorií Pražského lingvistického kroužku jsou centrum a periferie definičně specifikovány, v literatuře a kultuře jsou povětšinou chápány intuitivně jako danost. Proto považujeme za nutné předsunout před kapitolu o deperiferizaci náčrt minimalistické definice identifikačních znaků centra a periferie — ontologických, axiologických a smíšených —, podle nichž lze centrum a periferii z literárního hlediska identifikovat.

Jsme si přitom vědomi situační relativity vyplývající ze vztažnosti, intenzity vztahu, vzdálenosti apod. Proto se také přikláníme ke gravitačnímu modelu Jeana-Pierra Grimmeaua (Grimmeau, 1994) a Jeana-Marie Klinkenberga (Klinkenberg, 2008). V jejich dynamickém modelu si centrum vytváří svou periferii či periferie a periferie zase identifikuje centrum či centra, k nimž se vztahuje, často rozdílně v různých oblastech kulturních aktivit (literatura,

hudba, filozofie, politika apod.) Dobře to ostatně dokládají i výše zmíněné práce Nygård, Stranga a Jalavové (Nygård, Strang, 2016; Jalava, Nygård, Strang [eds.], 2018).

2. V *Pravidlech umění* analyzuje Pierre Bourdieu procesy v literárním a uměleckém poli v období konstituování francouzské modernity a avantgard, tedy v podmínkách hodnotově saturovaného, ba přesyceného pole. U literatur, které se utvářely na periferii, nelze s takovou axiologickou nasyceností počítat, a proto je třeba modelově uvažovat o jiné funkční konfiguraci axiologie a vytváření jiné estetické paměti, jiné tradice, s odlišnými postoji k heteronomii a autonomii. Tuto situaci exemplifikujeme na příslušném místě na případu deperiferizace quebecké literatury a v jiných podmínkách i na případu české literatury. Toto doplnění Bourdieuovy teorie literárního pole považujeme za možný důležitý přínos této publikace.
3. V sociologických přístupech, včetně Pascale Casanovové, se implicitně předpokládá, že literární hodnota může fungovat jako hodnota jiná. Literární kritika ovšem ví, že je třeba rozlišovat mezi hodnotou literární a hodnotovými systémy jinými už proto, že literatura je často účinným nositelem jiných hodnot a funkcí — didaxe, ideologie, poznání. Tak jako každá lidská činnost je totiž i literatura hodnotově heteronomní a podíl autonomie a heteronomie je otázkou míry a polarity. Přesto — aby byl text účinný jako literární a mohl být za takový považován — musí fungovat v rámci literatury a literárního diskurzu, kde základním kategorizátorem je estetická funkce. Proto považujeme za nutné doplnit metodologické úvahy koncepcí hodnoty, normy a estetické funkce, jak ji rozpracoval pražský strukturalismus, především Jan Mukařovský (Mukařovský, 2000, 2018) a Milan Jankovič (Jankovič, 2005). Tím také chceme vtáhnout estetikou a poetikou do úvah o estetických inovacích, jejichž jsou bývalé periferie zdrojem pro světovou literaturu.

V kapitole „Global Translatio: The ‚Invention‘ of Comparative Literature, Istanbul, 1933“ (Apter, 2004: 76—109), která je součástí Prendergastovy kolektivní monografie *Debating World Literature* (2004), poukazuje Emily Apterová na konstituované badatelské přístupy „národních“ literárních teorií, jež odlišují anglosaskou *doxu* od francouzské, německé, slovanské a brání vytvoření metodologicky konzistentního přístupu k *World Literature* (Apter, 2004: 77). Tuto kritiku lze ovšem brát i pozitivně jako vědecké bohatství

umožňující badatelskou komplementárnost. Ne náhodou odkazujeme výše na práce severoevropských a dalších teoretiků, kteří argumentují proti centralizačnímu modelu intelektuálního a kulturního dění. Ze stejného důvodu se chceme v metodologii opřít rovněž o koncepce, které se formulovaly ve středoevropském a východoevropském prostoru a které centrální metodologie poznaly jen částečně a jen potud, pokud byly přeloženy do francouzštiny a angličtiny. Jedním ze současných zprostředkovatelů tohoto intelektuálního prostoru je Slovinec Marko Juvan (Juvan, 2018: 91—118; Juvan, 2019). Podobně jako Franco Moretti (Moretti, 2004: 150) odkazuje Juvan na Itamara Evena-Zohara a jeho teorii polysystému, která je propojena s úvahami Jurije Lotmana. Polysystém poukazuje na nehomogenost literárních polí, kde recipované vlivy nejsou vnímány izolovaně, ale vytvářejí podsystémy. Juvan (Juvan, 2018) také odkazuje na Dionýze Ďurišína (Ďurišin, 1992) a jeho teorii meziliterárních společenství (*interliterary communities*) ve středoevropském prostoru, která dobře mapuje to, co bychom nazvali meziperiferními vztahy netranzitujícími přes centra, tedy onu schopnost periferií autonomně formovat svůj literární prostor a své literární pole.

Výše vedené odkazy naznačují metodologické přístupy a výzkumný horizont naší práce. Hlavním cílem je prezentace definičních znaků centra a periferie z hlediska literatury a z tohoto východiska pak rozbor dynamických vztahů mezi centry a periferiemi v románských literaturách amerického a afrického prostoru. Na rozdíl od jednosměrných koncepcí Pascale Casanovové a Morettiho nepovažujeme vektorovost vlivu za stálou danost, ale chceme poukázat na procesuální proměnlivost, a to především z hlediska původních mimoevropských periferií. Proto se naše pozornost soustředí na kauzalitu deperiferizace, tedy podmínek, za jakých se jednotlivé nově vznikající literatury konstituovaly jako samostatné systémy, vstupující do literárního pole původních metropolitních center a ovlivňující jejich estetiku a poetiku.

Tomuto záměru odpovídá členění publikace na jednotlivé oddíly. Oddíl I „Co je centrum a co je periferie?“ se zabývá obecnými definičními znaky centra a periferie. Poukazuje na kategorizační rozdíly ontologické, axiologické a smíšené a srovnáním francouzské a quebecké situace ukazuje hlavní rozdíly konstituujících se literárních tradic, od nichž se pak budou odvíjet deperiferizační procesy. Kapitola se také věnuje obecnější aplikaci prezentovaného modelu na otázku kultur monocentrických, polycentrických, na relativitu danou vztahy nadřazenosti a podřazenosti mezi centry

i komplexním situacím, kdy dané centrum je zároveň periferií či semi-periferií jiného centra či jiných center apod.

Oddíl 2 „Procesy deperiferizace“ se zabývá deperiferizačními procesy v románských literaturách obou Amerik a Afriky. Hlavní hledisko je zde kulturně historické a dotýká se vzniku a utváření autonomních literatur. Srovnání ukáže některé důležité diferenciační kauzální faktory: časový průběh kolonizace a dekolonizace, rozdílné strategie akulturace, sílu centralit a kulturní rezistence periferií, strategie původních periferií včetně vytváření meziperiferních vazeb apod. V případě obou Amerik tak například vynikne rozdíl mezi výchozí frankofonní konfigurací, která je výrazně centralistická a kde deperiferizace probíhá „proti centru“ s různými výsledky v Quebecu, na Haiti a na Martiniku, a prostorem španělsko-hispanoamerickým, který se v historické perspektivě jeví jako polycentrický s migrujícím centrem a opozicí mezi lokálně národní tvorbou a vyšší sdílenou literaturou. Pro hispanoamerickou literaturu je také důležitý jev meziprostoru periferie mezi dvěma kulturami a jazyky, jako je tomu v případě Spojených států amerických a literatury chicanské. Podstatné rozdíly také vysvitnou ze srovnání brazilské literatury a nově vzniklých literatur portugalských kolonií v Africe, které se kromě vazeb k původní metropoli liší i ve vazbách ke Spojeným státům, Velké Británii, případně Francii, ale i k bývalým britským koloniím v jižní Africe. Podstatný je také rozdíl mezi literaturami Maghrebu a subsaharské Afriky, protože zde francouzská centralizační akulturace měla co činit na jedné straně s již konstituovanou kulturní psanou tradicí a na straně druhé s kulturami orálními. Jednotlivé části kapitoly neopomíjejí ani semiperiferní postavení metropolitní španělské či portugalské literatury ve vztahu k francouzské modernitě a avantgardě 19. a 20. století a vliv Paříže na deperiferizaci původních hispanofonních a lusofonních periferií. Týká se to i meziperiferních jevů a kontaktů propojujících Ameriku s Afrikou, včetně podílu harlemské renesance na konstituování hnutí *négritude* ve frankofonní a lusofonní podobě. Důraz na deperiferizační procesy zahrnuje připomenutí nutných institucionálních prvků zaručujících rozvoj literatury (kulturní a vzdělávací instituce, vydavatelství, knižní trh, kulturní politika) a její autorizační a konsekrační možnosti (literární kritika, časopisy apod.) a za důkazy emancipace považuje i autonomní estetické směry a proudy, které pak pronikají do estetiky bývalých metropolí a světové literatury. Zde a také ve vztahu mezi estetickou normou a svěbytnou jazykovou normou a užíváním literárního jazyka, nezávislého na bývalých metropolích, lze spatřovat společný rys proběhnuvší deperiferizace.

Oddíl 3 „Centralita“ chce poskytnout pohled na problematiku centra. Část věnovaná Paříži a Francii ukazuje, jak se centralizační schopnost koncentrovat elity periferie proměňuje v katalyzátor odstředivých tendencí a afirmace periferie. Vedle hnutí *négritude* a časopisu a vydavatelství *Présence africaine* je Paříž také zdrojem důležitých emancipačních teorií, na něž navazují postkoloniální koncepce. Dekolonizace a postkolonialismus mají vliv na tematiku a estetiku centra, jak ukazuje nejen případ francouzské literatury, ale také recentních migrací z Afriky do italského literárního prostoru. Jedna ze studií se zabývá rovněž složitými vztahy mezi centry, v tomto případě vlivem dominantního pařížského nakladatelství Gallimard ve sporu probíhajícím uvnitř hispánské oblasti mezi autoritou španělskou a hispanoamerickou. Je to také ilustrace dynamiky hierarchizace mezi centralitami.

Od přísně romanistické tematiky se odklání oddíl 4 „Intermezzo: český kulturní prostor“. Tento oddíl by měl sloužit k zamyšlení nad postavením české literatury v širším kontextu a rovněž nad jejím vývojem z hlediska periferie a centra. Tento vývoj vidíme jako deperiferizaci vedoucí k vytvoření vlastní centrality, která ovšem v rámci širšího kontextu představuje centrum subalterní, tedy semiperiferní, ve vztahu k jiným centralitám. Úvodní úvahy doplňují dvě případové studie. První je věnovaná úloze meziperiferních vztahů avantgardních časopisů dvacátých let 20. století, druhá mapuje strategii průniku Milana Kundery z moravské periferie do centra české literatury a následně z periferie literatury francouzské do jejího středu a kánonu světové literatury. Tuto kapitolu pak doplňuje přehled a rozbor recepcce románských literatur Amerik a Afriky v českém prostředí z hlediska problematiky centra a periferie.

Dílčí „Případové studie“, které jsou shromážděny v následujícím 5. oddíle, nejsou řazeny areálově, ale dle jednotlivých jevových dominant: utváření literárních jazyků, estetické koncepce a inovace, projevy globalizace apod. Toto řazení umožňuje zachytit analogie i některé nové tendence ilustrující dílčí aspekty. Povětšinou se zde propojují a specifikují otázky jazykové a estetické normy, problematika nově konstituovaných centralit, které si vytvářejí své vlastní periferie, schopnost bývalých periferií — právě proto, že zachovávají ve strukturaci svého literárního pole paměť bývalé perifernosti — chovat se vstřícně vůči migračním proudům či novým popudům přicházejícím od původních obyvatel kontinentu. Závěr krátce zobecní hlavní poznatky.

Bibliografie

- ALEXANDER, Victoria D. — HÄGG, Samuli — HÄYRYNEN, Simo — SEVÄNEN, Erkki** (eds.) (2018). *Art and the Challenge of Markets*. Cham: Palgrave Macmillan.
- ANDERSON, Benedict** (2004). „The Roaster’s Egg: Pioneering World Folklore in the Philippines“. In: Prendergast, Christopher (ed.). *Debating World Literature*. London: Verso, s. 197—213.
- ANDERSON, Benedict** (2008). *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Přeložil Petr Fantys. Praha: Karolinum.
- APPADURAI, Arjun** (2000). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis — London: University of Minnesota Press.
- APTER, Emily** (2004). „Global Translatio: ‚The Invention‘ of Comparative Literature, Istanbul, 1933“. In: Prendergast, Christopher (ed.). *Debating World Literature*. London: Verso, s. 76—109.
- ASHCROFT, Bill — GRIFFITHS, Gareth — TIFFIN, Helen** (1989). *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-colonial Literatures*. London: Routledge.
- BOUCHARD, Gérard** (2001). *Genèse des nations et cultures du nouveau monde. Essai d’histoire comparée*. Montréal: Boréal.
- BOURDIEU, Pierre** (1992). *Les Règles de l’Art. Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil.
- BOURDIEU, Pierre** (1995). *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field*. Stanford: Stanford University Press.
- BOURDIEU, Pierre** (2010). *Pravidla umění. Geneze a struktura literárního pole*. Přeložili Petr Dytrt a Petr Kyloušek. Brno: Host.
- BUCHHOLZ, Larissa** (2018a). „Beyond Reproduction: Asymmetrical Interdependencies and the Transformation of Centers and Peripheries in the Globalizing Visual Arts“. In: Alexander, Victoria D. — Hägg, Samuli — Häyrynen, Simo — Sevänen, Erkki (eds.). *Art and the Challenge of Markets*. Cham: Palgrave Macmillan, s. 227—304.
- BUCHHOLZ, Larissa** (2018b). „Rethinking the center-periphery model: Dimensions and temporalities of macro-structure in a global field of cultural production“. *Poetics*, 71, s. 18—32.
- CASANOVA, Pascale** (1999). *La République mondiale des Lettres*. Paris: Seuil.
- CASANOVA, Pascale** (2004). *The World Republic of Letters*. Cambridge — London: Harvard University Press.
- CASANOVA, Pascale** (2012). *Světová republika literatury*. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha: Karolinum.

- CLAVARON, Yves** (2018). *Francophonie, postcolonialisme et mondialisation*. Paris: Classiques Garnier.
- CRANE, Diana** (2009). „Reflections on the Global Art Market: Implication for the Sociology of Culture“. *Sociedade e Estado*, 24, 2, s. 331—362.
- DAMROSCH, David** (2003). *What Is World Literature?*. Princeton: Princeton University Press.
- DANEŠ, František** (1966). „The Relation of Centre and Periphery as a Language Universal“. In: Vachek, Josef (ed.). *Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue (Travaux linguistiques de Prague 2)*. Praha: Academia, s. 9—21.
- DEHOUX, Amaury** (ed.) (2018). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs.
- DEHOUX, Amaury** (2018). „Salman Rushdie et la globalisation du roman. Le paradigme d’une excentricité non périphérique“. In: Dehoux, Amaury (ed.). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, s. 53—68.
- ĎURIŠIN, Dionýz** (1992). *Čo je svetová literatúra*. Bratislava: Obzor.
- ETTE, Ottmar** (2012). *TransArea. Eine literarische Globalisierungsgeschichte*. Berlin — Boston: Walter de Gruyter.
- ETTE, Ottmar** (2019). *TransArea. Une histoire littéraire de la mondialisation*. Paris: Classiques Garnier.
- EVEN-ZOHAR, Itamar** (1978). *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- EVEN-ZOHAR, Itamar** (1979). „Polysystem Theory“. *Poetics Today*, I, 1—2, podzim, s. 287—310.
- EVEN-ZOHAR, Itamar** (1990). „Laws of Literary Interference“. *Poetics Today*, II, 1, s. 53—72.
- EVEN-ZOHAR, Itamar** (2010). *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- GELLNER, Ernest** (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- GLISSANT, Édouard** (1981). *Discours antillais*. Paris: Seuil.
- GLISSANT, Édouard** (1996). *Introduction à une poétique du divers*. Paris: Gallimard.
- GLISSANT, Édouard** (1997). *Traité du tout-monde. Poétique IV*. Paris: Gallimard.
- GRIMMEAU, Jean-Pierre** (1994). „Le modèle gravitaire et le facteur d’échelle. Application aux migrations intérieures de la Belgique 1989—1991“. *Espace, populations, sociétés*, 1994-1. *Les migrations internes — Internal migrations*, s. 131—141. Dostupné z: <https://doi.org/10.3406/espos.1994.1631>; https://www.persee.fr/doc/espos_0755-7809_1994_num_12_1_1631.

- GYSSELS, Kathleen** (2000). „La migration des mots et le néerlandais comme ‚langue mineure‘ dans la mosaïque linguistique caribéenne“. *TTR. Traduction, terminologie, rédaction*, 13, 2, s. 179—201. Dostupné z: doi:10.7202/037416ar.
- HOUSKOVÁ, Anna** (1998). *Imaginace Hispánské Ameriky. Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech*. Praha: Torst.
- HOUSKOVÁ, Anna** (2004). *Druhý břeh Západu. Výbor iberoamerických esejů. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha: Mladá fronta.
- HOUSKOVÁ, Anna — SVATOŇ, Vladimír** (eds.) (2016). *Pokusy o renesanci Západu. Literární a duchovní východiska na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Univerzita Karlova.
- CHEAH, Pheng** (2016). *What Is a World? On Postcolonial Literature as World Literature*. Durham — London: Duke University Press.
- JALAVA, Marja — NYGÅRD, Stefan — STRANG, Johan** (eds.) (2018). *Decentering European Intellectual Space*. Leiden: Brill.
- JANKOVIČ, Milan** (2005). *Cesty za smyslem literárního díla*. Praha: Karolinum.
- JUVAN, Marko** (2018). „Peripheries and the World System of Literature: A Slovenian Perspective“. In: Dehoux, Amaury (ed.). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, s. 91—118.
- JUVAN, Marko** (2019). „The Concept of Worlding in Comparative Literature“. *Conference Paper July 2019. XXII Congress of the ICLA Macau, China*. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/334785076_The_Concept_of_Worlding_in_Comparative_Literature.
- KLINKENBERG, Jean-Marie** (2008). „Une identité problématique: les quatre fragilités du Francophone belge“. *The French Review*, 81, 6, květen, s. 1106—1118.
- LEITE, Ana Mafalda** (2003). *Literaturas Africanas e Formulações Pós-Coloniais*. Lisboa: Edições Colibri.
- LETELLIER, Bénédicte** (2018). „Centers et périphéries: le cas des littératures arabes contemporaines dans l’océan Indien“. In: Dehoux, Amaury (ed.). *Centres et périphéries de la littérature mondiale. Une pensée connectée de la diversité*. Saint-Denis: Éditions Connaissances et Savoirs, s. 149—166.
- LOCANE, Jorge** (2019). *De la literatura latinoamericana a la literatura (latinoamericana) mundial*. Berlin: De Gruyter.
- MIGNOLO, Walter D.** (2010). *Local Histories / Global Designs. Coloniality, Subaltern Knowledges and Border Thinking*. Princeton: Princeton University Press.
- MORARU, Christian** (2017). „World‘, ‚Globe‘, ‚Planet‘: Comparative Literature, Planetary Studies, and Cultural Debt after the Global Turn“. In: Heise,

- Ursula K. (ed.). *Futures of Comparative Literature. ACLA State of the Discipline Report*. London — New York: Routledge, s. 124—133.
- MORETTI, Franco** (1997). *Atlante del romanzo europeo, 1800—1900*. Torino: G. Einaudi.
- MORETTI, Franco** (1998). *Atlas of the European novel, 1800—1900*. London — New York: Verso.
- MORETTI, Franco** (2000). „Conjectures on World Literature“. *New Left Review*, 1, leden—únor, s. 54—68.
- MORETTI, Franco** (2004). „Conjectures on World Literature“. In: Prendergast, Christopher (ed.). *Debating World Literature*. London: Verso, s. 148—162.
- MORETTI, Franco** (2013). *Distant Reading*. London — New York: Verso.
- MOURA, Jean-Marc** (1999). *Littérature Francophone et théorie postcoloniale*. Paris: PUF.
- MOURA, Jean-Marc — CONTARINI, Silvia — AUBÈS, Françoise et al.** (eds.) (2014). *Interprétations postcoloniales et mondialisation. Littératures de langues allemande, anglaise, espagnole, française, italienne et portugaise (Liminaires — Passages interculturels)*. Bern — Berlin — Bruxelles — Frankfurt am Main — New York — Oxford — Wien: Peter Lang.
- MOURA, Jean-Marc — CONTARINI, Silvia** (eds.) (2022). *Écrire la différence culturelle du colonial au mondial. Une anthologie littéraire transculturelle*. Paris: Éditions Mimesis Altera.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan** (2000). „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty“. In: Mukařovský, Jan. *Studie I*. Brno: Host, s. 81—148.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan** (2018). *Écrits 1928—1946*. Édition et commentaires par John Pier, Laurent Vallance, Petr A. Bílek, Tomáš Kubíček. Trad. par Jean Boutan, Xavier Galmiche, Kristýna Matysová et Laurent Vallance. Paris: Éditions des archives contemporaines.
- NYGÅRD, Stefan — STRANG, Johan** (2016). „Facing Asymmetry: Nordic Intellectuals and Center—Periphery Dynamics in European Cultural Space“. *Journal of the History of Ideas*, 77, 1, leden, s. 75—97.
- PEREIRA, José Carlos Seabra** (2019). *As literaturas em língua portuguesa (Das origens aos nossos dias)*. Lisboa: Gradiva.
- PRENDERGAST, Christopher** (2001). „The World Republic of Letters“. *New Left Review*, 8, břez—duben.
- PRENDERGAST, Christopher** (2004). „The World Republic of Letters“. In: Prendergast, Christopher (ed.). *Debating World Literature*. London: Verso, s. 1—25.

- SÁNCHEZ, Pedro** (2018). *Literaturas en cruce. Estudios sobre contactos literarios entre España y América Latina*. Madrid: Verbum.
- SANTIAGO, Silviano** (2000). *Uma literatura nos trópicos. Ensaio sobre dependência cultural*. Rio de Janeiro: Rocco.
- SAPIRO, Gisèle** (ed.) (2009). *Les Contradictions de la globalisation éditoriale*. Paris: Nouveau Monde.
- SCHEPS, Marc — DZIEWOR, Yilmaz — THIEMANN, Barbara M.** (1999). *Kunstwelten im Dialog. Von Gauguin zur globalen Gegenwart. Ausstellungskatalog*. Köln: DuMont.
- SPIVAK, Gayatri Chakravorty** (1985). „Three Women's Texts and a Critique of Imperialism“. *Critical Inquiry*, 12, 1, s. 243—261.
- VACHEK, Josef** (1966a). *The Linguistics School of Prague. An Introduction to its Theory and Practice*. Bloomington: Indiana University Press.
- VACHEK, Josef** (ed.) (1966b). *Les problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue (Travaux linguistiques de Prague 2)*. Praha: Academia.
- WALLERSTEIN, Immanuel** (2004). *World-Systems Analysis. An Introduction*. Durham — London: Duke University Press.
- WALLERSTEIN, Immanuel** (2011 [1974]). *Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Berkeley — Los Angeles — London: University of California Press.